

## רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

### פרשת תצווה: 'מן המותר בפך'

את ארון הקודש בבית-הכנסת מעטרת פרוכת יפה ממשי קטיפתי. אחד המתפללים הסב את תשומת לב הגבאי לכך שלא השתמשו במקדש בדברים שמופקים מבעל-חיים טמא. והרי המשי מופק מבעל-חיים טמא, תולעת משי, וא"כ אין להשתמש בפרוכת. האמנם צודק המתפלל?

בפרשת השבוע מוזכרת עשיית האפוד של הכהן הגדול: "וְחֶשֶׁב אֶפְדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשָׂהוּ כִּמְנוֹ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מִשְׁפָּר".<sup>1</sup> רבינו בחיי<sup>2</sup> מסביר שלא מצאנו במשכן משי משום שהוא מופק מבעל-חיים טמא, תולעת משי. ואילו הצבע מתולעת השני "אינו מגוף התולעת אלא מתוך גרגרים שהתולעת בתוכם".<sup>3</sup>

ואכן, אחד הבשמים שהביא משה למשכן היה 'מֶרְדְּרוֹר'.<sup>4</sup> לדעת הרמב"ם,<sup>5</sup> מדובר היה בבושם בעל ריח שהופק מדם שהיה צרור בחיה שבארץ הודו.<sup>6</sup> על דבריו השיג הראב"ד,<sup>7</sup> שלא יתכן והכניסו למשכן בושם המופק מחיה טמאה, אלא 'מֶרְדְּרוֹר' הוא בושם המופק מעשב או עץ. את דברי הרמב"ם הסביר הרמב"ן<sup>7</sup> שלא מדובר על בושם המופק מהדם של החיה אלא על חומר ריחני הנצרך בכיס מיוחד מחוץ לגוף החיה שאין בו טומאה. גם מכאן אנו למדים שלא הביא למשכן דברים שהופקו מבעל-חיים טמאים.

המקור לדין זה שאין להביא למקדש דבר העשוי מבעל-חיים טמא, הוא מעור התחש. אחד הדברים שבני ישראל הביאו תרומה למשכן הוא התחש: "וְזֹאת הַתְּרוּמָה... וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים".<sup>8</sup> בגמרא<sup>9</sup> מובאים דברי רב יוסף שמדובר על בעל-חיים טהור, משום ש"לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד". בהמשך, מביאה הגמרא מקור לדין זה מהפסוק בפרשיית תפילין: "לְמַעַן תִּהְיֶה תוֹרַת ה' בְּפִיךָ".<sup>10</sup> ודרשו חז"ל "מן המותר בפך", היינו שצריך שהתפילין ייעשו מעור בהמה טהורה המותרת באכילה.

הראשונים נחלקו האם השימוש בבעל-חיים טהור נאמר רק בתפילין שהרצועות והבתים יהיו מעור בהמה טהורה, כפי הדרשה שהובאה "לְמַעַן תִּהְיֶה תוֹרַת ה' בְּפִיךָ - מן המותר בפך", או שמא זה דין כללי בכל הדברים המובאים למשכן כמו התחש שהיה בעל-חיים טהור, כדבריו הכוללים של רב יוסף: "לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד"?

כפי שראינו, לדעת רבינו בחיי<sup>2</sup> זהו דין כללי בכל דבר המוגדר מלאכת שמים שאין להשתמש בו בדבר המופק מבעל-חיים טמא ולכן הקפידו במשכן להביא חומרים מבעל-חיים טהורים. אך לדעת הרשב"א,<sup>11</sup> אמנם התחש היה בעל-חיים טהור אך לא משום כך הקפידו להביא דברים רק מבעל-חיים טהורים, שכן לדבריו דין זה נאמר רק ביחס לתפילין, אך ביתר הדברים ובמקדש אפשר להביא דברים המופקים מבעל-חיים טמא. גם הר"ן<sup>12</sup> הבין כמו הרשב"א אך הסתפק ביחס לשופר של ראש-השנה, האם הוא נחשב למלאכת שמים ויש לעשותו דווקא מקרן של בעל-חיים טהור, או שאינו נחשב למלאכת שמים?

<sup>1</sup> שמות (כח, ח).

<sup>2</sup> רבינו בחיי (שמות כח, ג).

<sup>3</sup> כ"כ: רש"י (ושעיהו א, יח); רמב"ם (הל' פרה אדומה פ"ג ה"ב). אולם, תורה תמימה (שמות כח, ד הערה ד) העיר מירושלמי (כלאיים פ"ט ה"א): "מה תולעת דבר שיש בו רוח חיים אף כל דבר שיש בו רוח חיים".

<sup>4</sup> שמות (ל, כג).

<sup>5</sup> רמב"ם (הל' כלי המקדש פ"א ה"ג). כ"כ: רס"ג (שמות ל, כג); ראב"ע (שם).

<sup>6</sup> יש שזיהו חיה זו בשם מושק, ראו: ברכות (מג ע"א); רא"ש (ברכות פ"ו סימן לה); מגן אברהם (או"ח סימן רטז ס"ק ג). אך יש שביארו, שידוע על חומר ריחני המופק מבעל חיים זבידא החי באפריקה, המפריש ליחה ריחנית לתוך כיס מיוחד, והראשונים מזכירים אותו כחומר שממנו הביאו לצורך הקטורת הקטורת, ראה: הרב יוסף קאפח (הל' ברכות פ"ט ה"ב); זהר עמר (ספר הקטורת, עמוד 102).

<sup>7</sup> רמב"ן (שמות ל, כג). ראו גם: רא"ש (ברכות פ"ו סימן לה).

<sup>8</sup> שמות (כה, ג-ה).

<sup>9</sup> שבת (כח ע"א-ע"ב).

<sup>10</sup> שמות (יג, ט).

<sup>11</sup> רשב"א (שבת כח ע"ב ד"ה אלא).

<sup>12</sup> ר"ן (ראש השנה ו ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ונמצינו).

## רעיון בפרשה

### נתנאל אוירבך

הרמ"א<sup>13</sup> פסק שאת השופר של ראש-השנה יש לעשות מקרן חיה טהורה, וזהו דין ייחודי דווקא בשופר שנחשב כמלאכת שמים משום שמזכיר את זיכרון ישראל. אך את שאר המצוות אין צורך לעשות דווקא מבעל-חיים טהור. אולם, המגן אברהם<sup>14</sup> הסביר שהשופר הוא סימן לכל המצוות כולן שיש לעשותן מבעל-חיים טהור, שכן המקור לדין זה הוא מתפילין שיש לעשותם מבהמה טהורה, וכל התורה הוקשה לתפילין וא"כ כל דברי מצווה יש לעשותם מבעל-חיים טהור.

לפי דבריו תמה הרב משה סופר, כיצד עושים פרוכת לארון הקודש ממשי, הרי חומר זה מופק מתולעת המשי שהיא בעל-חיים טמא: "צריך עיון גדול איך מצאנו ידינו ורגלינו בכל צורכי בית-הכנסת שאנו עושין ממשי, והוא מתולעת שטוה מרוקו חוטיין כמו קורי עכביש".<sup>15</sup>

קושיה נוספת על המגן אברהם הקשה הרב שמואל לנדא<sup>16</sup> מדברי הגמרא שהציעה לעשות דופן לסוכה מפיל, והרי הפיל הוא חיה טמאה וכיצד משתמשים בו לדופן סוכה?

הרב לנדא מציע כמה תשובות אפשריות ובכך מסייג את הדין, שלא בכל דבר מצווה יש לעשותו מבעל-חיים טהור. התשובה הראשונה שלו היא, שרק דברים שיש בהם כתב של תורה, כמו ספר תורה, תפילין ומזוזה, יש לעשות את הקלף שלהם מבעל-חיים טהור, שכן המקור של הגמרא לדין זה הוא מתפילין "למען תהייה תורת ה' בפיך". לפיכך, אין כל איסור לעשות דופן לסוכה מפיל שהוא בעל-חיים טמא, וכן אין כל איסור לעשות פרוכת לארון הקודש ממשי. הרב לנדא מוסיף עוד תשובה. לדבריו, כיון שהמקור לדין זה הוא מתפילין המוגדרים תשמיש קדושה, אזי רק בתשמיש קדושה אין להשתמש בבעל-חיים טמא, אך בתשמיש מצווה מותר, כמו דופן לסוכה. לאור זאת התיירו הפוסקים לתקוע בראש-השנה בשופר של חיה טמאה משום שהוא אינו תשמיש קדושה אלא תשמיש מצווה.<sup>17</sup> וכן מותר לעשות ציצית ממשי, משום שהציצית היא תשמיש מצווה ולא תשמיש קדושה.<sup>18</sup>

תשובה נוספת מציע הרב לנדא. תשובה זו התגלתה לו בחלום הלילה, כאשר הוא היה טרוד בשאלה כיצד הוצעה האפשרות לעשות דופן לסוכה מפיל שהוא בעל-חיים טמא. אביו, הרב יחזקאל לנדא בעל שו"ת נודע ביהודה התגלה לו בחלום וענה לו,<sup>19</sup> שהצורך להשתמש בדבר המופק מבעל-חיים טהור הוא רק בדברים שאופן עשייתם מבעל-חיים, כגון קלף שיש לעשותו אותו מעור בהמה, אז הדין שיש להשתמש רק בעור בהמה טהורה, אך דברים שאפשר לעשות אותם מדומם וצומח ולא בהכרח מבעל-חיים ניתן לעשות אותם מבעל-חיים טמא.<sup>20</sup> ולכן, את דופן הסוכה שניתן לעשות אותה גם מדומם אז אם עשו אותה מבעל-חיים אין צורך שיהיה בעל-חיים טהור. לאור זאת כתב התורה תמימה<sup>21</sup> שאפשר לעשות פרוכת לארון הקודש ממשי, אף שהוא מופק מבעל-חיים טמא, משום שניתן לעשות את הפרוכת גם מדברים אחרים כגון דומם וצומח.

לסיכום, למדנו על הכלל המצוי בדברי חז"ל, 'מן המותר בפיך', שיש לעשות את צורכי הקדושה מדברים טהורים ולא טמאים, וזו הכוונה 'מן המותר בפיך' היינו שהדבר ממנו עושים את המצווה יהיה מותר באכילה. אבל נראה שאפשר ללמוד מדין זה הגדרה נוספת.

<sup>13</sup> רמ"א (או"ח סימן תקפו סעיף א). מקור דבריו מהר"ן (ראש השנה ו ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ונמצינו).

<sup>14</sup> מגן אברהם (או"ח סימן תקפו ס"ק ג).

<sup>15</sup> שו"ת חתם סופר (או"ח סימן לט).

<sup>16</sup> שו"ת נודע ביהודה (מהדורה תניינא או"ח סימן ג).

<sup>17</sup> משנה ברורה (סימן תקפו ס"ק ח); שער הציון (שם ס"ק יד).

<sup>18</sup> שולחן ערוך (או"ח סימן ט סעיף ג); שו"ת חתם סופר (או"ח סימן לט). ראו: כף החיים (או"ח סימן ט ס"ק ח) שהסתפק אם ניתן לעשות טלית מצמר גמלים. בגינת ורדים (או"ח כלל ב סימן טו) כתב לעשות ציצית ממשי משום שדין 'מן המותר' נאמר רק בקורבנות.

<sup>19</sup> שו"ת נודע ביהודה (או"ח הוצאת מכון ירושלים, ליקוטי הערות עמוד שפב אות ח\*).

<sup>20</sup> כ"כ: תורה תמימה (שמות כה, ד הערה ד); פתחי תשובה (או"ח סימן ט); שו"ת הר צבי (או"ח ח"א סימן לט); ערוך השולחן (או"ח סימן תקפו סעיף ו).

<sup>21</sup> תורה תמימה (שמות כה, ד הערה ד).

## רעיון בפרשה

### נתנאל אוירבך

'נציגר גולדווסר' הוא ליקר אלכוהולי העשוי מצמחים שונים, ומכניסים בו גם פתיתים קטנים של זהב 23 קראט. הוא נקרא כך על-שם מקום הייצור שלו בדנציג, אך כיום הוא מיוצר בגרמניה.<sup>22</sup>

האם מותר לשתות משקה זה המכיל פתיתי זהב?

במשנה<sup>23</sup> מובא שאין לצפות את בתי התפילין בזהב.<sup>24</sup> את הסיבה לכך הסביר רש"י,<sup>25</sup> משום שנאמר 'למען תהיה תורת ה' בפיך' שיהיה הכל מבהמה טהורה.<sup>26</sup> על כך הקשה הרב יחזקאל לנדא, הרי מדין זה למדנו שאין להשתמש בדבר שאסור לאכול, כמו בעל-חיים טמא, אך איזה איסור יש לאכול זהב:

תמוה בעיני - דאטו זהב אסור בפיך. עד כאן לא ממעטינן מבפיך אלא בהמה טמאה, אבל זהב מאי איסור ומאי היתר שייך בו.<sup>27</sup>

התשובה לכך היא, שמהכלל 'מן המותר בפיך' למדנו שני דברים - שהדבר יהיה מותר באכילה וכן שיהיה ראוי לאכילה. לפיכך, זהב אמנם לא נאסר באכילה אך הוא אינו ראוי לאכילה,<sup>28</sup> שכן יש סכנה באכילת זהב היכולה להביא למחלת הארגיריה, כדברי הרב רחמים נסים יצחק פלאגיי: "שומר נפשו לא יעשה שום סגולה כאלו אלא על פי חכמים בקיאים וחכמי הרופאים".<sup>29</sup>

אפשר לומר ששני הדינים הללו הם ההבדל הלשוני בין הבבלי לירושלמי - בבבלי<sup>30</sup> נאמר 'מן המותר בפיך', היינו מדבר שיהיה מותר באכילה מדיני איסור והיתר, ואילו בירושלמי<sup>31</sup> נאמר 'ממה שאתה נותן בפיך' היינו מדבר שראוי לאכול אותו ואין בו סכנה.

למדנו א"כ על גדר הדין של 'מן המותר בפיך' שיש להשתמש לצורכי מצווה בדברים טהורים.

<sup>22</sup> ראו: אברבנאל (מלכים א פרק ו פסוק לו). יש לציין גם לדברי התורה, שמות (לב, כ): "וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בְּאֵשׁ וַיִּטְחֶן עַד אֲשֶׁר דָּק וַיִּזֶר עַל פְּנֵי הַמַּיִם וַיִּשָּׂק אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". המפרשים ביארו, כיון ששריפה אינה מפרקת את הזהב אלא מתיכה אותו לנוזל, לכן היה זה ע"י נס, ראו: רמב"ן (שם); חזקוני (שם); אור החיים (שם).

<sup>23</sup> מגילה (פ"ד מ"ח).

<sup>24</sup> רש"י (מגילה כד ע"ב ד"ה הרי).

<sup>25</sup> רש"י (מגילה כד ע"ב ד"ה ציפ).

<sup>26</sup> כ"כ: רבינו מנוח (הלי תפילין פ"ג ה"ו); ר"ן (מגילה טו ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה ציפה); מאירי (מגילה כד ע"ב ד"ה המשנה השביעית).

<sup>27</sup> שו"ת נודע ביהודה (מהדורה קמא או"ח סימן א). כן הקשה רבי עקיבא איגר (מגילה פ"ד מ"ח אות לו; מגילה כד ע"ב).

<sup>28</sup> שפת אמת (מגילה כד ע"ב ד"ה שם במתני); שו"ת משיב דבר (ח"א סימן ד); הרב גרשון חנוך ליינר (פתיל תכלת, י ע"א ד"ה הן אמת); נפש חיה (לאנדא, מגילה כד ע"ב ד"ה ציפה); חתן סופר (ח"א שער הטוטפת סוף פרק כב ד"ה אחר); נשמת אדם (ח"א כלל יד אות ג).

<sup>29</sup> (נפש היפה (מערכת ז אות א. בתוך: אבות הראש, ח"ג בסופו). כיון שהזהב היא מתכת אצילה הרי שאין לה תגובה כימית עם הגוף ולרוב לא קיימות סכנות מיוחדות באכילה חד פעמית שלהם. אולם, ספיגה של כסף במחזור הדם, במקרים של צריכת כמויות גדולות לאורך זמן, עלולה לגרום למחלת הארגיריה, שהינה תופעה גופנית הנגרמת מחשיפה לתרכובות כסף, לרוב על ידי אכילה, שתייה או נשימה. מדובר במצב בלתי הפיך, שעיקר השפעתו חיצונית והוא גורם לצבע העור להפוך לכחול-כסוף.

<sup>30</sup> שבת (כח ע"ב).

<sup>31</sup> ירושלמי (מגילה פ"א ה"ט).